

מבט על, גיליון 500, 22 בדצמבר 2013

ישראל וסעודיה: האויב של אויבי - ידידי?

אודי דקל ויואל גוז'נסקי

לאחרונה הופיעו דיווחים וקטעי פרשנות רבים, לפיהם ישנה התקרבות של ממש בין ישראל וסעודיה. לשני הצדדים אינטרסים משותפים במניעת איראן מהשגת יכולת גרעין צבאית כמו גם בבלימת הניסיונות של איראן להשיג הגמוניה אזורית. בנוסף, שני הצדדים מודאגים מהמדיניות האמריקנית, שנמנעה מהפעלת כוח נגד איראן וסוריה ומאותתת על התרחקות הדרגתית מבעיות המזרח התיכון. למרות מפגש האינטרסים בין הצדדים, "נורמליזציה" מלאה אינה נמצאת כעת על הפרק. זאת, כל עוד לא תחול פריצת דרך משמעותית באפיק המדיני בין ישראל לפלסטינים. אולם, בין יחסים דיפלומטיים מלאים לבין נתק מוחלט יש מרחב פעולה לא מבוטל אותו הצדדים יכולים לנצל.

עם פרסום "יוזמת פהד" (1982), זנחה סעודיה, לפחות פומבית, את מדיניותה ששללה עד אז את זכות קיומה של ישראל. בעקבות ועידת מדריד (1991) חלה התקרבות מסוימת בין הצדדים והוקמו חמש קבוצות עבודה בהשתתפותם, שעסקו בסוגיות אזוריות – מים, איכות הסביבה, כלכלה, פליטים ובקרת נשק. "יוזמת עבדאללה" (2002), התשתית ל-"יוזמת השלום הערבית", הלכה צעד נוסף והבטיחה לישראל "יחסים נורמליים" עם העולם הערבי והמוסלמי, זאת בכפוף לעמידת ישראל בשורה של תנאים. ישראל, מצדה, לא השכילה לנצל את היוזמה כבסיס לדיאלוג עם העולם הערבי, בתחילה דחתה את היוזמה ובהמשך כמה בכירים ישראלים, בראשם הנשיא פרס וראש הממשלה אולמרט, הביעו תמיכה בהיבטים החיוביים של היוזמה מבלי להתעלם מהנושאים הבעייתיים (יחסים נורמאליים מותנים בהשלמת תהליך השלום, נסיגה לקווי ה-4 יוני '67 ופתרון בעיית הפליטים על בסיס החלטת עצרת האומות המאוחדות 194).

להוציא את "יוזמת עבדאללה", סעודיה נשארה פאסיבית ובשולי הניסיונות לקדם את תהליך השלום בין ישראל לפלסטינים (וכן בין ישראל לסוריה). יתכן שזו עדות לכך שהיוזמה מלכתחילה נועדה לשנות את הדימוי השלילי לו זכתה הממלכה לאחר מתקפת 11 בספטמבר 2001. עומאן וקטר שנמצאות בדרך כלל מחוץ לקונצנזוס ב"מועצה לשיתוף פעולה במפרץ" קיימו יחסים רשמיים, גם אם חלקיים, עם ישראל. נציגויות ישראליות נפתחו בשתי המדינות, אך האינתיפאדה השנייה ומבצע "עופרת יצוקה" הביאו לסגירתם.

הסעודים הודיעו בכמה הזדמנויות בשנים האחרונות, כי אין להם כל כוונה לנקוט צעד נוסף, העשוי להתפרש כמחווה כלפי ישראל. הממלכה אף הפעילה לחץ על המונרכיות הקטנות שלא לעשות כן. ואכן, בשנים האחרונות מדינות המפרץ סירבו להיענות לבקשת הממשל האמריקאי לנקוט "בצעדים בוני אמון" כלפי ישראל, במסגרת בניית אווירה אזורית התומכת בתהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים. לצד זאת, מעיון במסמכי "ויקיליקס" עולה תיאור של "דיאלוג סודי ומתמשך" בנושא האיראני. כמו כן, דווח, כי חברות ישראליות מסייעות לביטחון מדינות המפרץ ביעוץ ביטחוני, באימון כוחות צבא מקומיים, במכירת אמצעי לחימה, מערכות וטכנולוגיות מתקדמות. בד בבד, מתקיימות פגישות של דרגים בכירים משני הצדדים באופן שוטף. עוד עולה מהדיווחים, כי ישראל ריכזה את מדיניות ייצוא הנשק למדינות המפרץ, כמו גם את ניסיונותיה להגביל עסקות נשק מתקדמות בין ארצות הברית למדינות המפרץ, בין השאר כאיתות לקיומו של פוטנציאל לשותפות יותר מאשר איום אפשרי. בנוסף, ישראל נהנית מגישה מסוימת לשווקים במפרץ כל עוד המוצרים אינם נושאים תווית ישראלית.

סעודיה ומדינות המפרץ מכירות בכוחה הצבאי של ישראל וגם בקשריה הקרובים עם ארצות הברית (ובהשפעתה בקונגרס) ורואות ערך בשמירה על רמה כזו או אחרת של תיאום עמה. אולם, "יחסים נורמאליים" (הניסוח המועדף על הסעודים) אינם אפשריים לטענתם, כל עוד לא תחול פריצת דרך משמעותית בתהליך

המדינה מול הפלסטינים. גם אם וכאשר ישראל והפלסטינים יגיעו להסדר מדיני, ולו חלקי, לא ברור אם הוא יוביל בהכרח ל"אביב מדיני" בין ישראל לסעודיה ולשאר מדינות המפרץ. לאורך השנים התנתה סעודיה את דרישות המערב לרפורמות, לפתיחות בקשרים עם ישראל ולתרומה חיובית ליציבות האזור, בצורך להשיג קודם לכול פתרון לסכסוך הישראלי-פלסטיני. ייתכן מאוד שהשימוש בסכסוך הוא יותר תרוץ מאשר מהות. מאידך, אופי יחסי השלום עם מצרים וירדן והתהפוכות בעולם הערבי פגעו במידת מה ביכולת של כל ממשלה בישראל להציג את "הנורמליזציה" לציבור הישראלי כתמורה נאותה לויתורים ישראלים "כואבים" בתהליך המדיני.

בראית סעודיה ומדינות המפרץ, המחיר שיחסיים גלויים עם ישראל עלולים לגבות מהן בעת הנוכחית גבוה מתועלתם, לאור עמדת הרחוב הערבי ששולל יחסים והכרה בישראל. המונרכיות הערביות במפרץ נהנות כרגע מהמצב בו מתקיימים יחסים חשאיים ובלתי רשמיים המאפשרים להן ליהנות מהיתרונות שבקשרים עם ישראל ללא הצורך לשלם מחיר עבורם בדעת הקהל שהפכה "קולנית" יותר מאז פרוץ 'האביב הערבי'. בנוסף, אינטרסים משותפים אינם ערכים משותפים. במידה מסוימת גם לישראל נוח יותר לקיים יחסים חשאיים מבלי להתעמת עם ההיבטים המוסריים שבקשרים עם מונרכיות אבסולוטיות, ואף להציג את עמדת סעודיה כחסם נוסף בבניית האמון החיוני לקידום תהליך השלום והפקת פירות השלום.

לאחרונה היו כאלו שגרסו, כי האכזבה המשותפת של סעודיה וישראל ממדיניות הנשיא אובמה כלפי איראן וסוריה מהווה אף היא מפגש אינטרסים לגיבוש שותפות כלשהי בין המדינות. אנו ממליצים, כי ישראל תתרחק ככל האפשר מיוזמות לגיבוש חזית משותפת עם סעודיה, מצרים ואחרות נגד ממשל אובמה. דימוי של חזית אחידה מול ארצות הברית עלול לפגוע ביחסים עם ארצות הברית, הנמצאים ממילא בתקופה רגישה. בהקשר זה, להבנתנו, ככל שיגבר האיום מצד איראן לא בהכרח יקל הדבר על סעודיה וישראל לשתף פעולה. לצד מפגש האינטרסים בין הצדדים, הם אינם רואים בהכרח את הסביבה האסטרטגית באופן זהה. כך למשל, ההסכם עם איראן והחשש מפניה עלול להביא בלית ברירה את סעודיה להתקרב באופן מדוד לאיראן, ובהמשך אף להעלאה ביתר שאת של נושא הגרעין הישראלי לסדר היום, על משקל: "אם איראן אז למה לא ישראל?". כמו כן, סעודיה מחד מייחלת לתקיפה ישראלית נגד תשתיות הגרעין באיראן, אך מסתייגת מכל דימוי של שיתוף פעולה מבצעי עם ישראל, מחשש שהיא תידרש לשלם את מחיר התקיפה הישראלית. ביחסים בין סעודיה לישראל עד כה קיים מחסום פסיכולוגי ודתי, שאינו מאפשר בניית אמון וכינון תשתית יחסים יציבה, והרווח הפוטנציאלי נותר מוגבל.

לסיכום, הגם שסעודיה רואה בסכסוך הישראלי-פלסטיני גורם מערער יציבות, איראן נתפסת כבעיה הביטחונית והאידאולוגית המרכזית עבורה. יתרה מכך, בסיס ההבנות בין ישראל לסעודיה התרחב, לאור ההסכם הגרעיני הראשוני שנחתם בין המעצמות לאיראן שלא התקבל בחיוב בישראל ובסעודיה, כמו גם ההסכם לפרוק הנשק הכימי בסוריה שהעניק לגיטימציה וטווח זמן יקר לשלטון הנשיא בשאר אסד. הבנות אלו מצטרפות למרחב אינטרסים משותפים כגון; הצורך בבלימת ההשפעה האיראנית במרחב, אי הלגיטימיות של משטר אסד בסוריה, התמיכה בשלטון המועצה הצבאית במצרים, וגישת בסיסית הנשענת על ארצות הברית. מרחב אינטרסים משותף זה יחד עם חשש משותף מהשלכות ההסכם של המעצמות עם איראן ומהתקרבות איראנית-אמריקאית, אין בכוחם להביא לשיתוף פעולה גלוי וליחסים נורמאליים בין סעודיה לישראל, אלא לחיזוק התאום החשאי וההבנות ביניהן.

עם זאת, אין להמעיט בחשיבותם של היחסים, במיוחד כשמדובר בקשרים בין מדינות שפורמלית לא מכירות האחת בשנייה. הידברות בין הצדדים מועילה לשמירת היציבות האזורית ובוודאי שאינה מזיקה לקידום הסדר מדיני. אולם, ספק רב אם סעודיה, המתיימרת להוביל את מחנה מדינות המפרץ, תעניק לישראל מרכיבים של נורמליזציה לפני התקדמות משמעותית בתהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים. יתר על כן, כל ניסיון להוציא את היחסים מן הממד החשאי ולהופכם לגלויים עלול לפגוע בהם. התקדמות אמת בתהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים תרחיב את בסיס האינטרסים המשותפים ואף תאפשר לישראל לדרוש מסעודיה תמיכה רבה יותר בקידום יוזמות מדיניות וסיוע בבניית המדינה הפלסטינית, גם ללא הגעה להסכם קבע כולל.